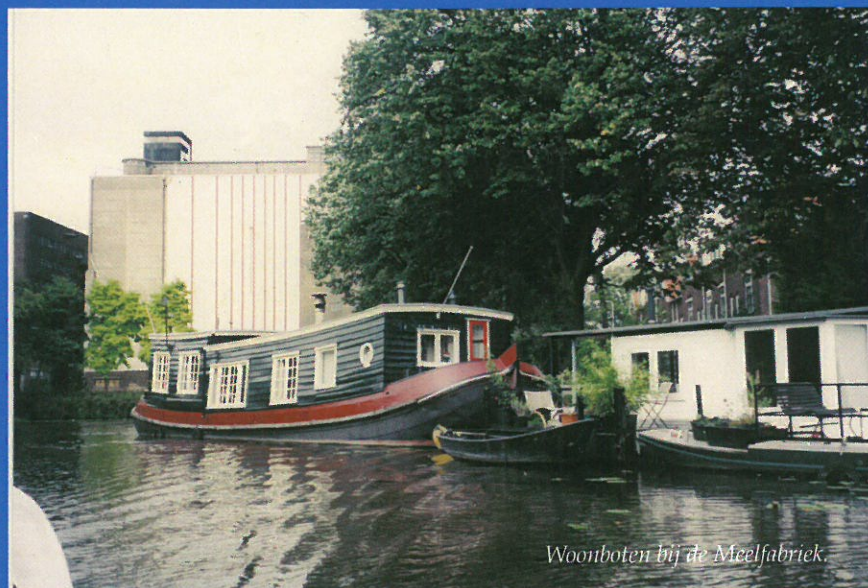

Woonboten bij de Meelfabriek

"VAREND ERFGOED MOET BETER BELEEFD WORDEN"

Het varend erfgoed behoort bij Leiden, zoals het water zelf. In de historische haven en de sleepboothaven van Leiden is het varend erfgoed te bewonderen, zo staat in de Erfgoednota, die binnenkort door de Leidse gemeenteraad zal worden behandeld. Het stadsbestuur wil verkennen hoe het varend erfgoed nog beter beleefd kan worden in de stad. Daarbij gaat het dus om de beleefbaarheid en zichtbaarheid van varend erfgoed en niet om het verlenen van de monumentenstatus aan afzonderlijke objecten. Leiden ziet daar geen heil in. (W.B.)

STIEFZ

TIJDSCHRIFT OVER DE GESCHIEDENIS VAN WERVEN EN LEIDEN

€ 3,—

JAARGANG 24 NUMMER 4 december 2013

Oude Kooi wordt vernieuwd

Meer doen met Leids erfgoed

Verdwenen middenstand in Lage Mors

Koloniaal erfgoed: suikerfabrieken

Colofon

Stielz Jaargang 24 (2013) Nummer 4
ISSN 0928-9437

Stielz stond oorspronkelijk voor StielZaken als uitgave van de Stichting Industrieel Erfgoed Leiden (Stiel). Deze stichting ijvert voor de opsporing en behoud van monumenten van bedrijf en techniek in Leiden en omgeving. Stiel verstaat onder monuminten niet alleen oude fabrieken, maar ook winkels, pakhuizen, bruggen, stations en nutsbedrijven. Sinds de oprichting van de stichting in 1987 is dankzij haar inspanningen een groot aantal complexen op de plaatselijke en landelijke monumentenlijsten geplaatst. Verder onderzoekt en beschrijft Stiel de geschiedenis van Leiden als vooraanstaande industriestad. Met de ondertitel 'geschiedenis van werkend Leiden' gaat dit blad een stapje verder dan de formele doelstelling van de stichting: de beschrijving van de recente sociaal-economische geschiedenis van Leiden en omgeving.

Secretariaatsadres Stiel

Postbus 4021, 2301 RA Leiden. Tel. 071-5125877; e-mail: info@stiel-leiden.nl. Nieuwe donateurs, die ons werk willen steunen, kunnen zich voor minimaal € 15 per jaar aanmelden. Bedrijfsdonateurs betalen minimaal € 50 met recht op een advertentie in dit blad. Het verschuldigde bedrag kan worden overgemaakt op Postbank 10.39.391. Donateurs ontvangen het blad gratis. Losse nummers € 3,-.

Website Stiel:

www.stiel-leiden.nl

Redactie Stielz

Wibo Burgers, De Fruittuinen 70, 2132 NZ Hoofddorp, tel. 023-5632725, e-mail: wibo.burgers@wxs.nl. Stielz volgt de spellingregels van het Witte Boekje (Genootschap Onze Taal).

De auteurs en de redactie hebben hun best gedaan de rechthebbenden van het illustratiemateriaal te achterhalen. Waar dit om praktische redenen of op korte termijn niet mogelijk bleek, kunnen de rechthebbenden zich wenden tot de redactie van STIELZ.

© STIEL. Bijdragen uit dit blad mogen na toestemming van de auteur worden overgenomen met volledige bronvermelding.

Distributie

Mevr. N. Bavelaar, Hugo de Grootstraat 28, 2311XX Leiden, tel. 071-5149863.

Druk

Labor Vincit, Leiden, www.drukkerijlaborvincit.nl

Ontwerp omslag

Donna Smith

Lay-out

Grafisch Bureau Christine van der Ven, Voorschoten, www.christinevandervan.nl

Medewerkers aan dit nummer

Niek Bavelaar is 'huisfotograaf' van STIEL. Tel. 071-5149863; e-mail: njbavelaar@casema.nl. Henk Budel is bedrijfskundige en kunsthistoricus. Wibo Burgers is journalist en kunsthistoricus. Joop Gijsman is oud-ondernemer en penningmeester van STIEL. Gerard J. Telkamp is historicus.

Stielz komt tot stand dankzij steun van de volgende Leidse bedrijven
Dieben BV Beheersmij

Bestuur Stichting Industrieel Erfgoed Leiden
G. van Hees, voorzitter, T. van Houten, secretaris, J.J. Gijsman, penningmeester, mr. H.J. Korthof-Matze, tweede secretaris, mr. ir. L. Barendregt, ir. P. Buring, drs W.B. Burgers, mr. J.J. Turenhout.

Ere-voorzitter: Ing. drs H.J. Budel

Omslagfoto

Een nieuwe toekomst voor de Oude Kooi.

INHOUD

- 3 Opknappbeurt voor de Oude Kooi
- 4 Britse architecten restaureren Lakenhal
- 5 Column Henk Budel
- 6 Hulp gevraagd voor koloniaal erfgoed
- 2014 jaar van mobiel erfgoed
- 8 Rubriek Monument: Fabrieksschoorstenen in de belangstelling
- 9 Méér doen met Leids erfgoed
- 10 Verdwenen middenstand in de Lage Mors
- 15 Boek & Tijdschrift
- 16 Aanwijzing monumenten wederopbouwperiode
- Expositie over AaBe in Textielmuseum
- 21 Uit Leiden & Regio

Woningen van Jesse aan de Atjehstraat.

De Oude Kooi, de befaamde vooroorlogse wijk van architect Jesse en het eerste sociale woningbouwproject van formaat in Leiden, wordt in de komende jaren grondig vernieuwd. In het noordelijk deel kunnen 91 woningen helaas niet worden behouden. De nieuwbouw zal aansluiten bij de bestaande architectuur. Aan de wateroverlast in het noordelijk deel van de wijk zal een eind komen.

De woningen die rond 1920 in de Oude Kooi werden gebouwd, waren kwalitatief beter dan de Woningwet uit 1901 voorschreef. De architecten H.J. Jesse en J. Splinter ontwierpen in de Kooi diverse huizenblokken voor woningbouwvereniging De Eendracht. De straten in de wijk zijn voornamelijk genoemd naar geografische locaties in de voormalige Nederlandse koloniën. Deze naamgeving is geïnspireerd door de aanwezigheid van de buitenplaats *Nippon* aan de Lage Rijndijk.

Veel woningen in het noordelijk deel van de Leidse wijk hebben te kampen met scheurvorming en verzakkingen. Ze verkeren in een slechte staat. Ook hebben sommige woningen ernstige wateroverlast bij hevige regenval. De woningcorporatie De Sleutels en met haar de Leidse gemeenteraad zag dan ook geen andere mogelijkheid dan sloop. Daarmee kan ook de wateroverlast worden beteugeld. Eind volgend jaar moet dit karwei geklaard zijn. De woningen, die moeten verdwijnen, bevinden zich aan de Timorstraat, Parkstraat, Lombokstraat, Atjehstraat en Driftstraat. De nieuwbouw komt hoger te liggen om de wateroverlast tegen te gaan.

Kooipark

Het Kooipark is sinds kort een groen monument van de gemeente Leiden. Wethouder Jan-Jaap de Haan (cultuur) zei hierover: "Een bijna 100 jaar oud park, waaraan ook de Nederlandse architect en stedenbouwkundige Dudok heeft meegewerkt, hoort natuurlijk bij onze gemeentelijke

OPKNAPBEURT VOOR DE OUDE KOOI

Een kijkje in het Kooipark, dat heringericht wordt op basis van het oorspronkelijke plan.

monumenten. Bij monumenten denk je misschien niet zo gauw aan openbare groene plekken, maar we hebben in Leiden meer historische monumentale parken en begraafplaatsen."

De Vereniging tot Behoud en Bescherming van het Kooipark, bestaande uit buurtbewoners, diende het verzoek in om het park de status van monument te geven. Met de geplande herinrichting en reconstructie worden de ideeën van Dudok teruggebracht in het park. Dudok heeft waarschijnlijk aan de basis gestaan van het eerste ontwerp uit 1912. Dat ontwerp werd in de jaren daarna door diverse architecten aangepast ten behoeve van de woningbouw en uiteindelijk in 1920 uitgevoerd.

De aanwijzing als gemeentelijk monument is geen belemmerende factor voor de opvang van water om de wateroverlast in de Oude Kooi tegen te gaan. Bij de herinrichtingsplannen is rekening gehouden met deze waterberging. (W.B.)

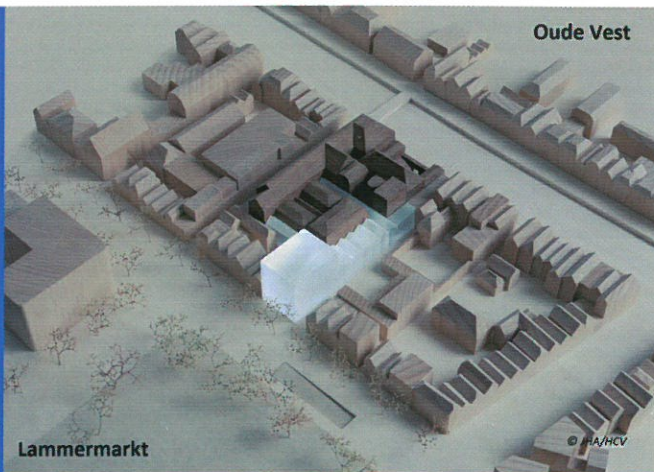

Renovatie van een groot aantal woningen.

BRITSE ARCHITECTEN RESTAUREREN LAKENHAL

Het Britse architectenbureau Julian Harrap Architects (JHA) gaat het museum De Lakenhal in Leiden restaureren. Daarnaast nemen de Rotterdamse architecten HappelCornelisseVerhoeven(HCV) de uitbreiding met een tentoonstellingszaal voor hun rekening.

Sinds 1874 is het gemeentelijk Museum De Lakenhal gevestigd in het rijksmonument de oude Laecken-Halle (1641). Het pand is dringend aan restauratie toe. Bovendien heeft het museum meer ruimte nodig, vooral om de eigen collectie beter te kunnen tonen. De Lakenhal is het museum voor kunst, kunstnijverheid en geschiedenis van de gemeente Leiden. Museumdirecteur Meta Knol over de plannen: "Met deze verrassende combinatie van de internationale top op restauratiegebied met jong talent voor de nieuwbouw zijn wij zeer ingenomen. Het sluit volledig aan bij het profiel van De Lakenhal."

Maquette met bestaande gebouw (donkere gedeelte) en eerste structuurschets van de uitbreiding (in perspex) van Museum De Lakenhal.

De totale kosten van restauratie en nieuwbouw zijn begroot op zestien miljoen euro. Daarvan komt een bedrag van 13,5 miljoen euro voor rekening van de gemeente. Restauratie en nieuwbouw zullen in 2017 gereed zijn.

ADVERTENTIE

Pottenbakkers
20e eeuwse Leiderdorps aardewerk
uit eigen bezit

**31 augustus
tot
14 december 2013**

Woensdag 14.00 - 17.00
Zaterdag 10.30 - 12.30
Zondag 14.00 - 16.00

Sponsoren:
park
Huis
APOTHEEK BOENHUIS

Leiderdorps Museum
Van Diepeningenlaan 110
2352 KA Leiderdorp
Tel 071-582331
www.leiderdorpsmuseum.nl

BURGY
KLASSIEK BOUWEN

COLUMN - HENK BUDDEL

ENCYCLOPEDIE

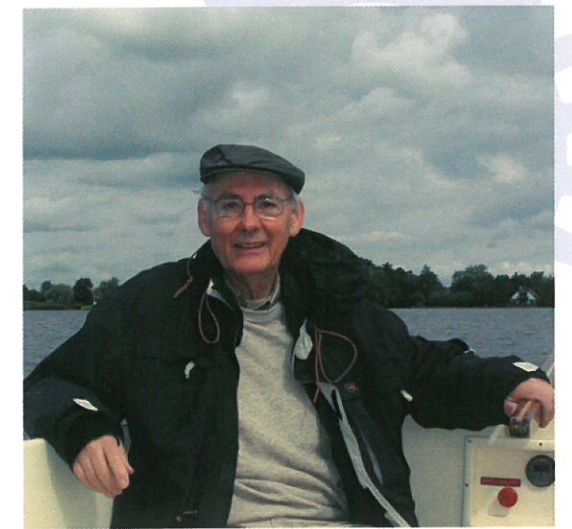
Ik moest onlangs in de bibliotheek van de Technische Universiteit Delft zijn.

Na lang dwalen tussen de hoge futuristische bouwwerken van de campus vond ik de ingang. Op dat moment stopte er, resoluut en bijna op mijn hiel, een kleine auto op de stoep van het reusachtige betonnen gebouw.

Het bleef even stil en toen opende, een oudere, al wat breekbare man weifelend het portier. Hij deed een beetje denken aan één van de progressieve wethouders die in de jaren zeventig of tachtig van de vorige eeuw in Leiden aan de macht waren. Met moeite trok hij een zware rolkoffer van de achterbank en richtte zich toen tot mij. Maar voordat het zover kwam, riep zijn vrouw korzelig vanaf de bestuurdersplaats: "Nou vergeet je de helft nog." Hij bleek, net als ik, op weg naar de onlangs ingekrompen afdeling geprinte boeken. Ik liet hem met zijn zware rolkoffers voorgaan bij de balie, ook wel benieuwd naar wat zijn missie was.

Toen de jonge vrouw opkeek, begon hij: "We gaan kleiner wonen en ik moet mijn bibliotheek wat..." hij zocht het goede woord, maar kwam uit bij "... inkorten." De beambte keek hem twijfelachtig aan, hij stakte even, maar hervatte, "... ik wil graag mijn nog puntgave exemplaar van La nouvelle Encyclopédie Diderot générale pour l'archéologie industrielle de l'Europe du Nord-Ouest hier in de bibliotheek doen opnemen." Hij had er misschien op geïmagineerd, elk woord kwam er nauwkeurig articulerend uit.

Niemand hield de adem in, en toen hij vervolgde: "Wij hebben destijds nog de Nederlandse vertaling

gesubsidieerd en ...," onderbrak de aankomend bibliothecaresse hem. "Misschien hebben we het al en anders moet ik het wel aan onze plaatsing- en load board commissie voorleggen. Hoe was de titel ook weer?"

Toen deel I... van ABAISSEMENT DE BOULONS EN ACIER INOXYDABLE tot CACHE POUSSIÈRE op de balie lag, begon ze geroutineerd de lange Franse titel in te tikken. De oudere man, die zich had voorgenoemen om zijn schenking niet aan te prijzen, begon erop te wijzen dat in de Nederlandse vertaling nog een lemma over oude industriesteden als Maastricht, Leiden en, zei hij, veelbetekenend, ...Delft was opgenomen. Wat dat voor belang had voor het Franse origineel liet hij in het midden.

Na een poosje keek zijn tegenspeelster, die niet had geluisterd, aarzelend op van haar scherm: "Voor zover ik nu kan zien... hebben wij het niet."

Voordat de schenker hoop kon putten, ging ze verder: "De kans dat we het opnemen is overigens klein, heel klein, maar u mag het wel achterlaten."

De man begon nu, toch opgelucht, zijn rolkoffers uit te pakken, maar toen onderbrak ze hem en zei: "Wat wilt u als het niet wordt opgenomen, kunnen we het dan..." Ze realiseerde zich dat het v-woord misschien zou kwetsen.

De man aarzelde, voor het eerst kwam bij hem op dat wat hij jaren in de boekenkast had gekoesterd nauwelijks oudpapierwaarde had. Hij dacht aan zijn korzelige chauffeur, maar vatte moed, "Ik neem de encyclopedie voorlopig maar weer mee."

HULP GEVRAAGD VOOR KOLONIAAL ERFGOED

Amersfoort – Erfgoedorganisaties uit Indonesië hopen op een inbreng van Nederlandse kant om koloniaal erfgoed op Java te behouden. Daarbij gaat het vooral om de suikerfabriek Gula Olean, gelegen op de punt van Oost-Java, in het district Situbondo. Die is nog in vol bedrijf.

In Indonesië is er weinig aandacht voor industrieel erfgoed en dat gold lange tijd zeker voor het erfgoed van Nederlandse komaf. Nu wil de Federatie Industrieel Erfgoed Nederland (FIEN) een lans breken voor dit erfgoed door een aantal conferenties te organiseren over dit thema, om zo dit erfgoed meer bekendheid te geven en bij te dragen tot behoud ervan.

De eerste conferentie, die eind oktober werd gehouden bij de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed in Amersfoort en geopend werd door de cultureel attaché van Indonesië prof. Bambang Hari Wibisono, was gewijd aan de suikerindustrie op Java. Die telde in het begin van de vorige eeuw meer dan tweehonderd fabrieken, waar 1,4 miljoen arbeiders werkten. In deze fabrieken hebben alles bij elkaar meer dan duizend grote stoommachines gestaan, o.a. geleverd door Stork, Werkspoor en Wilton-Fijenoord.

Momenteel zijn er nog 13 fabrieken over, enkele ervan nog in vrijwel originele staat. Zelfs de stoomlocomotieven, die het suikerriet vanaf de velden naar de fabriek transporteren, rijden er nog. Deze fabrieken zijn staatseigendom en dat maakt de situatie al geheel anders dan in ons land. Niettemin wil men proberen de onderneming Gula Olean, daterend van 1850, te behouden.

Geschiedenis

“Alles wat hier gedaan wordt is geschiedenis,” zegt een van de werknemers in de uitstekende documentaire over deze fabriek, gemaakt door Tangram Media. Of de pogingen om de oude suikerfabriek te behouden zullen slagen, is intussen zeer de vraag. Wel heeft Widoyoko, voorzitter van de Indonesische Railway Historical Society, een plan ontwikkeld voor het complex. Hij denkt aan een ‘stoompark’ en een museum voor de suikerindustrie. Het zou

een attractie van groot formaat moeten zijn, waarop de toerist afkomt. Voorlopig staan de plannen echter alleen op papier.

De hulp van Nederlandse zijde kan bestaan uit adviezen, aldus dr. Erik Nijhof, senior docent-onderzoeker in de sociale en economische geschiedenis aan de universiteit van Utrecht. ‘Maar Indonesië zal eerst zelf moeten uitmaken wat het behouden wil,’ zo zei hij in zijn afsluitende conclusie. (W.B.)

2014 JAAR VAN MOBIEL ERFGOED

Het jaar 2014 is uitgeroepen tot het jaar van het mobiel erfgoed en de mobiliteit. “2014 mobiel” is een initiatief van de Stichting Mobiele Collectie Nederland. Daarin zijn onder andere de Federatie Oud-Nederlandse Vaartuigen (FNOV), Historisch Railvervoer Nederland (HRN), de Federatie Historische Automobiel en Motorfietsclub (FEHAC), de Federatie Nationale Historische Luchtvaart (NFHL) en tal van musea vertegenwoordigd.

Drijvend erfgoed in Zijlsingel bij de Meelfabriek.

Komend jaar zetten alle organisaties op het gebied van het mobiel erfgoed hun beste beentje voor. Er komen tal van activiteiten, zoals autobus-estafettes, vaar- en vliegtochten. Maar er worden ook symposia en congressen georganiseerd. Het is de bedoeling om publiekelijk toegankelijke restauraties van bijzonder erfgoed op te zetten, waarbij leerlingen van ROC's een belangrijke rol vervullen. Zo wordt gedacht aan de publieke restauratie van een Fokker F28.

www.mobiel-erfgoed.nl

RUBRIEK MONUMENT

FABRIEKSSCHOORSTENEN IN DE BELANGSTELLING

Rokende fabrieksschoorstenen en stampende machines, dat is het beeldmerk van industriële activiteiten uit het verleden. Eens waren er meer dan 10.000 schoorsteenpijpen in ons land. Het merendeel is verdwenen. Nog zo'n vijfhonderd zijn er over. Steeds vaker wordt geprobeerd deze schoorstenen te behouden.

De tuinderijschoorsteen aan de Vliststraat, vóór de restauratie.

De schoorsteen De Arend in Leiden.

Er is in onze dagen een kracht van formaat tegen sloop: een club van vrijwilligers die zich inzet voor het behoud van oude fabrieksschoorstenen, die de moeite waard zijn. Dat is de Stichting Fabrieksschoorstenen (STIF), die sinds 1997 hardnekkig vecht voor het behoud van bijzonde-

re fabrieksschoorstenen. En, zeker de laatste jaren, niet zonder succes.

Eenvoudig is het niet. Herbestemming is in deze dagen een toverwoord in het wereldje van het industrieel erfgoed. Maar voor de fabrieksschoorsteen geldt dat niet of nauwelijks. Immers, wat kun je met een oude schoorsteen doen? Tijdens een onlangs gehouden conferentie over fabrieksschoorstenen, waaraan eigenaren en overige belangstellenden deelnamen, bleek dat er weinig of geen mogelijkheden zijn. Natuurlijk kun je om een oude pijp heen een nieuwe woonwijk oprichten en de oude schoorsteen functioneert dan als een *landmark* voor het gebied. Soms geeft dat een aardig resultaat. Maar het kost natuurlijk wel geld, want een schoorsteen heeft onderhoud nodig en op langere termijn ook restauratie. En de gemeente moet het er natuurlijk wel mee eens zijn.

Een andere mogelijkheid dient zich aan wanneer *providers*, leveranciers van onder andere televisie, hun installaties op en aan de pijp willen bevestigen. Dat levert volgens een deskundige zo'n 6000 euro per jaar op. Daarmee zijn de onderhoudskosten geheel of grotendeels betaald.

Het is te hopen dat de eigenaren van de antennes en installaties wel met zorg de plaatsing uitvoeren. Zonder veel schade dus. Dat gebeurt niet altijd en daar is de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed niet blij mee, zeker niet wanneer het gaat om

Kantoor/praktijkruimte te huur

45m2, CV, toilet, begane grond

Kraaijerstraat 12, 2311NR Leiden

info: gijslnd@hetnet.nl

Bent u geïnteresseerd in het Leidse en regionale Erfgoed en wilt u graag het beroemde Leids Jaarboekje gratis ontvangen, dan kunt u niet zonder het lidmaatschap van de Vereniging Oud-Leiden.

HISTORISCHE VERENIGING OUD LEIDEN

Opgericht 5 november 1902

De contributie bedraagt € 20,- per jaar; jongeren tot 25 jaar betalen slechts € 12,50. Door overmaking van dit bedrag op Postbankrekening 17 52 28 o.v.v. "nieuw lid" bent u lid van de Vereniging Oud-Leiden.

Postbus 917, 2300 AX Leiden, www.oudleiden.nl

slswonen
onderdeel van DUWO

Op kamers in Leiden?

Bezoekadres:
Rapenburg 33, Leiden

www.slswonen.nl

Je eigen thuis

GERARD J. TELKAMP

historicus, redacteur, copywriter

opdrachtonderzoek & eindredactie

PUBLICATIEBUREAU KAMPONG

geschiedenis van
bedrijven, gebouwen en families

Tesselschadestraat 38-A,
2332 BL Leiden
071-5315747
gerardjtelkamp@hetnet.nl

Bouwbedrijf Paardekooper

Sedert 1881

In 1881 heeft Arie Paardekooper de fundamenteën gelegd voor ons bouwbedrijf. Verweven met deze lange historie is de liefde voor het vak, vakmanschap, vertrouwen en natuurlijk altijd weer bouwen. Bouwbedrijf Paardekooper restaureert, renoveert en onderhoudt gebouwen.

- Lid van het NVOB
- Lid Bouwgarant
- Erkend Hoofdaannemer
- Erkend Leerbedrijf

Miening 41, 2381 GP Zoeterwoude
071-5801254
info@bouwbedrijf-paardekooper.nl

pijpen die de kwalificatie rijksmonument hebben verworven. Want dat geldt intussen voor enkele tientallen schoorstenen.

Betrokkenheid

Op de door STIF georganiseerde conferentie bleek dat volharding en betrokkenheid belangrijke componenten zijn in het gevecht om een fabrieksschoorsteen te behouden. Daar is bijvoorbeeld het verhaal over de in 1916 gebouwde schoorsteen van de voormalige vleesconservenfabriek Gerson aan het Boterdiep in Groningen.

De redding van deze fabrieksschoorsteen werd verricht via de speciaal opgerichte stichting De Laatste Pijp. Die slaagde erin de gemeente te overtuigen van het belang van deze pijp als trekker voor een opnieuw in te richten woonlijk. De stichting verwierf daarmee het Klimijzer voor 2013, de tweejaarlijkse stimuleringsprijs, uitgelooft door de Stichting Fabrieksschoorstenen (STIF).

Er zijn meer verhalen, en daarin speelt heel vaak restaurateur Harm Meijer een grote rol. Zijn bedrijf heeft heel wat belangrijke restauraties van fabrieksschoorstenen en steenovens op zijn naam staan. Met hem praten we over de bakkerijschoorsteen aan de Haarlemmerstraat, die aan restauratie toe is. Hij is er optimistisch

De bakkerijschoorsteen aan de Haarlemmerstraat.

over gestemd. "De schade valt mee," zegt hij. Meijer verwacht spoedig aan de slag te kunnen met de Leidse pijp. Eerder al knapte hij de tuinde-rijschoorsteen aan de Vliststraat op. (W.B.)

MÉÉR DOEN MET LEIDS ERFGOED

Méér doen met het in Leiden royaal voorhanden erfgoed. Dat is de teneur van de Erfgoednota 2014-2020, die begin november is vastgesteld door het college van B. en W. In deze dagen komt de nota aan de orde in de raadscommissie voor onderwijs & samenleving. Tot slot wordt de nota in de gemeenteraad besproken.

Wethouder Jan-Jaap de Haan (cultuur, werk en inkomen) is heel positief over de procedure die is gevolgd. "Wij gingen op zoek naar een gedeelde en gezamenlijk ontwikkelde visie. Geen beleidsnota van de gemeente, maar een brede ambitie van de hele stad. Ik vind dat we daarin goed geslaagd zijn."

De inspraakprocedure heeft overigens niet geleid tot grote wijzigingen. In de loop van dit jaar vonden er heel wat gesprekken plaats over kansen en mogelijkheden van het erfgoed, waarbij het niet alleen ging om gebouwd erfgoed, maar ook om collecties en vakkennis op dit terrein. Het woord is nu aan de gemeenteraad. (W.B.)

VERDWENEN MIDDENSTAND IN DE LAGE MORS DE MELKSLIJTERIJ EN MELKWINKEL VAN VAN EGMOND EN DE VOGEL OP TESSELSCHADESTRAAT 8

In de nieuwe wijken buiten de singels ontstonden in Leiden in de jaren dertig van de vorige eeuw in alle hoeken en gaten nieuwe winkelbedrijven. Zo ook in de Lage Mors. Een van de hoekwinkels van de Tesselschadestraat werd in 1934 de melkwinkel van het echtpaar Van Egmond. Onder het echtpaar De Vogel hield de winkel en slijterij het vol van 1959 tot 1999. Een terugblik.

In 1920 sloeg de stad Leiden voor de tweede keer haar vleugels uit buiten de singels. Na de eerste annexatiegolf van

1896 werden opnieuw grote lappen van het grondgebied van drie buurgemeenten bij wet geannexeerd. Ten westen van de oude spoorlijn moest Oegstgeest onder meer een groot taartstuk afstaan waar later de buurten Raadsherenbuurt, Vogelwijk en de Lage Mors gebouwd zouden worden. In de Lage Mors, de nieuwbouwuurt ten noorden van de oude polderweg Lage Morsweg, duurde dat nog meer dan een decennium. Pas in de eerste helft van de jaren dertig, in de crisistijd, maakte de gemeente een stratenplan en zagen aannemers-annex-projectontwikkelaars heil in de bouw van een paarhonderd nieuwbouwwoningen. Er ontstond een levendig maar geïsoleerd gelegen stuk Leiden, een soort blinde darm: de enige verbinding met de stad was de toenmalige spoorwegovergang bij de T-kruising Lage en Hoge Morsweg en Morsweg, bij roeivereniging Njord. Op de hoeken van straten en huizenblokken was plaats voor winkels die de eigen buurt bedienden. Zo ook en vooral in

Siem van Egmond voor de winkel deur op Tesselschadestraat 8, in gesprek met de vertegenwoordiger (keurig in pak) van Nutricia met zijn bestelauto. Rechts de melk kar van Van Egmond met opschrift: Drink melk. Neem per man...driekwart kan. Foto: Frankenmolen, Voorburg. Vermoedelijk 1958 of 1959; in bezit mw. Jeanne Sitskoorn-van Egmond.

de Tesselschadestraat. Daar kwamen minstens acht winkels. Van kruidenier Stikkelorum op de hoek van de Roemer Vischerstraat tot schoenmaker Lepelaar op de hoek van de Van Baerlestraat. Anno 2013 hebben de meeste hoekwinkels een woonbestemming gekregen. Een vroegere tabakszaak werd snackbar, een oude slagerij yogastudio. De enig overgebleven echte middenstander is bakkerij Raaphorst. Ons verhaal gaat over de melkzaak op nummer 8, die van 1934 tot 1999 heeft bestaan.

Aannemer en architect

In april-mei 1933 belandde bij Gemeentewerken Leiden een Bouwplan voor twee winkelwoonhuizen, vijf beneden- en zes bovenwoningen aan de Tesselschadestraat. Het betrof de huisnummers 8/8A, 10/10A t/m 20. Nummer 8 zou de zuivelwinkel worden, nummer 20 de bakkerij. Aanvrager van de bouwvergunning was de bouwkundige/architect Jan Stigter, namens de firma J. 't Hart en D. Aanen.

De ontwerper van de kloke, in donkerrode bakstenen gemetselde middenstandswoningen in een in die jaren populaire soort Amsterdamse-Schoolstijl was Jan Stigter. Jan Stigter was in 1901 geboren als zoon van Daniel Stigter, chef in een timmermanszaak, en Jacoba Groen. Vader Stigter was in 1894 een timmermanswerkplaats aan de Hogewoerd 167 begonnen. Hij overleed in het jaar van Jans geboorte. Nog twee generaties zouden de zaak voortzetten, die in 1968 het 75-jarig jubileum vierde. Jan was in mei 1920 als een van de drie geslaagde eindexamenleerlingen Bouwkunde afgestudeerd aan het vermaarde, 135 jaar oude genootschap *Mathesis Genitrix Scientiarum* (MSG) (Wiskunde is de Moeder van de Wetenschappen). Dit technisch college was gevestigd in de oude H.B.S. aan de Pieterskerkgracht. De Bouwkundige Stigter bood zich vanaf zijn adres Zijlsingel 42 aan voor het maken van ontwerpen, tekeningen en bestekken voor nieuwbouw en verbouw tegen billijke vergoeding. In 1929 verhuist hij naar Plantsoen 11. Kort daarop gaat hij zich architect noemen. In december 1936 trouwt hij te Gouda met Cor de Mol. De huwelijksinzegening in de Sint Janskerk vindt plaats door dominee M.J. Punselie van Leiden. Het echtpaar gaat wonen in de nieuwgebouwde Professorenwijk op Thorbeckestraat 12.

We komen Jan Stigter in de Leidse pers tientallen jaren tegen als bouwkundige/architect voor de bouw of verbouw van winkels en woonhuizen en als degene die verantwoordelijk is voor de selectie van de uitvoerende aannemer. Zo meldde het *Leidsch Dagblad* in september 1948 dat Jan Stigter namens zijn principaal [opdrachtgever] zal "trachten aan te besteden" het verbouwen en vergroten van de Gereformeerde Gemeente aan de Nieuwe Rijn no 76 "onder belijdende Protestantse aannemers". Na de Tweede Wereldoorlog voegt hij B.N.A. (Bond van Nederlandse Architecten) toe aan zijn annonces. Stigter is nog tot in de jaren zes-

tig actief. Hij overlijdt op 73-jarige leeftijd in 1974. Hij is dan secretaris-penningmeester van de Leidse Woningstichting, waarvan hij 32 jaar bestuurslid was geweest.

De firma J. 't Hart & D. Aanen, gevestigd in de Lage Mors op Vondellaan 1 (toen soms nog Vondelweg genoemd) en Lage Morsweg 5, was een aannemersbedrijf dat zich ook bezighield met de exploitatie van onroerende goederen. Je zou de compagnons in termen van heden kleine projectontwikkelaars kunnen noemen. De volgens de huwelijksakte van 1930 zich nog gewoon timmerman noemende, in Leiderdorp geboren timmermanszoon Johannes 't Hart huwde op 26-jarige leeftijd de even oude in Zoeterwoude geboren landarbeidersdochter Neeltje Maria van der Graaf. De in Langerak geboren Dirk Aanen, gehuwd met Neeltje Dirkje Rietveld, liet op 48-jarige leeftijd in 1934 zijn in de Haarlemmermeer geboren dochter Sijgje Leonarda Louisa huwen met de aannemer Johannes van Welzen, zelf zoon van Dirks collega-aannemer Hendrik David van Welzen.

In de jaren dertig bouwde het aannemerskoppel vooral herenhuizen en middenstandswoningen in onder meer de Professorenwijk, de Tuinstadwijk en de Lage Mors, zowel voor eigen verhuur als voor doorverkoop aan particuliere verhuurders. In de eerste helft van de jaren dertig lag de firma herhaalde malen in de clinch met B & W vanwege de trage verstrekking van bouwvergunningen, waardoor in een geval zelfs een vijftigtal bouwvakarbeiders ontslagen moest worden. Het ging daarbij onder meer voor woonhuizen in de Roomburgerpolder en aan de Lammenschansweg. In 1931 had de firma, toen nog gevestigd De Wetstraat 29, in het *Leidsch Dagblad* zelfs een oproeping geplaatst voor overleg van zowel werkgevers als werknemers over wat te doen "tegen de meer dan trage afdoening van verzoeken voor vergunning tot bouw en verbouw van grotere tot de kleinste werken in de gemeente Leiden". De conflicten werden via de Leidse pers en tot in de gemeenteraad uitgevochten. De compagnons zelf gingen per 1 januari 1941 uit elkaar. Dirk Aanen overleed in 1957 op 71-jarige leeftijd, Johannes 't Hart in 1984, een dag voor zijn 81ste verjaardag. Of het project in de Tesselschadestraat lang op vergunning moest wachten, is niet achterhaald. Overdreven lang kan het niet geweest zijn, want medio 1934 betrokken winkeliers en bewoners hun nieuwe behuizing.

Van Egmond de eerste melkhandel

De eerste bewoners van het hoekwinkelhuis op Tesselschadestraat 8 worden Simon Jacobus van Egmond, zijn echtgenote Elisabeth Alida Maria Koolloos en hun driejarig dochtertje Adriana Quirina Elisabeth. Ze huren het pand voor 14 gulden per week; dat bedrag bleef jarenlang hetzelfde; het werd contant opgehaald; dat er betaald was, werd afgestreept aan de muur. Simon of Siem van Egmond begint er een melkwijk, terwijl moeder Bep in de winkel staat. Voor

melkslijter Simon van Egmond waren er in de spiksplinterieuwe buurt nog geen klanten. Die zaten nog elders in de stad.

Simon van Egmond (1906-1990) was de zoon van Adrianus van Egmond (1857-1934) en Adriana Cornelia van Kins (1880-1969). Adrianus was een boerenzoon, geboren op de *Adrianahoeve* in Rijpwetering. Adriana was een molenaarsdochter, geboren op de nabijgelegen *Waterloosmolen*. Vóór haar huwelijk ging ze om geld te verdienen uit naaien bij de boerinnen in de omtrek. Ze nam dan haar naaimachine mee in de roeiboot. Voor Adrianus was geen plaats als opvolger op de boerderij. Vlak na het huwelijk van Adrianus en Cornelia begonnen ze een theetuin in de Haarlemmerhout in Haarlem. Maar na een paar natte zomers verkochten ze die zaak en namen ze een melkzaak over aan de Haven in Leiden. Daar werd in 1906 hun zoon Simon geboren. De vorige exploitant dronk niet alleen melk, want onder zijn klanten had hij wel twintig kroegbazen. Later begonnen ze een melkzaak aan de Maresingel 30, hoek Frederikstraat, in Leidens Noorderkwartier. Simon was dus opgegroeid in de melkhandel.

Bep Koolloos (1907-2002) was dochter uit het huwelijk (1885) van Willem Cornelis Andreas Koolloos, timmerman en Elisabeth Maria van der Drift, die ten tijde van haar geboorte winkelierster was en een melkzaak had. Bep was al vroeg wees: vader overleed in 1911, moeder op 58-jarige leeftijd in 1923. Al vóór haar huwelijk in 1929 met Simon dreef Bep een winkeltje in comestibles (kruidenierswaren) en fijne vleeswaren op Haarlemmerstraat 89, hoek Vrouwensteeg. (De onderpui blijkt anno 2013 samengevoegd met 91, maar de klokgevel is nog duidelijk gespaard en herkenbaar.) De winkel had de fraaie naam *De Deughtsame*

Melkboer de Vogel die zijn "ijzeren hond" trekt (gemotoriseerde melkkar) in de Roemer Visscherstraat met naast hem twee "hulpjes". Foto uit periode 1960-1963; in bezit mw. Jannie de Vogel-Niehot.

Waer. Blijkens een annonce in het *Leidsch Dagblad* van 24 augustus 1928 opende S.J. van Egmond op Haarlemmerstraat 89 zijn zaak in *Comestibles, Vleeschwaren, Boter en Kaas*. De winkel stond dus op naam van Beps verloofde. Zo ging dat in die tijd. In het huisje ("een pijpenla") achter en boven de winkel woonde het echtpaar Van Egmond-Koolloos. Daar werd ook de oudste dochter geboren, die als roepnaam Jeanne kreeg en op de Tesselschadestraat al gauw Sjanie werd genoemd. De winkel in de Haarlemmerstraat leverde te weinig op, dus Simon, die de MULO had gevolgd, ging werken als magazijnmeester bij de fabriek van vleeswaren en conserven L.A. van den Berg en Gerzon aan de Maaldrift in Wassenaar (in 1977 afgebroken). Middenin crisistijd zegde hij zijn baan op, kocht een melkwijk van 25 klanten, verspreid over de hele stad, en vertrok met zijn Bep en dochter naar de Lage Mors.

Dagelijkse praktijk van de melkhandel

Langzamerhand breidde de kring van klanten in de Mors zich uit. Simon bediende ze per bakfiets met drie bussen verse volle melk en een kleine met karnemelk. Nog ervan afgezien dat wat later in 1934 in dezelfde Tesselschadestraat zich ook melkboer Oskam met *Melkinrichting De Morsch* vestigde (hoek Brederostraat), had je in de jaren dertig tot vijftig in de Lage Mors wel zo'n tien melkslijters die elkaar in de wielen reden. Soms gebeurde dat vrij agressief. Een van hen keek bij de mensen naar binnen en als hij wist dat ze klant waren bij de katholieke Van Egmond en hij zag er een harmonium staan, wat op gereformeerde gezindheid

Melkboer de Vogel die zijn lading verzorgt. Op de zijkant van de melkkar reclame van De Geus & Zn met aanprijzing van boerenkaas; met twee "hulpjes"; de voorste is Martin Ligthoet. Op de stoep ijzeren kratten ter hoogte van het melkhuis aan de Roemer Visscherstraat. Foto uit periode 1960-1963; in bezit mw. Jannie de Vogel-Niehot.

Foto winkelpersoneel in winkel deur melkzaak Tesselschadestraat 8: Tootje van Iterson en Annie de Winkel; circa 1980? Foto in bezit mw. Jannie de Vogel-Niehot.

wees, dan riep hij in plat Leidse tongval: "Haal jij je melk van een katholieke melkboer?" Dat scheelde Van Egmond weer ten minste een halve klant, want je had veel klanten die de ene week bij de ene, de andere week bij de andere slijter kochten. Simon bleef er vrolijk onder. Als geoeftend amateurzanger (Toonkunst en Madrigaalkoor) zong hij op de bakfiets en als hij de melkbussen schoonmaakte. De halve straat genoot mee.

Net als de klantenkring breidde ook het gezin zich gestaag uit: Betty in 1936, Ineke in 1940, Ton in 1945 en Margot

Melkboer Maarten de Vogel met zijn nieuwe Volkswagenbusje op de Lage Morsweg. Twee soorten sap: drie flessen melk voor elk en benzine of diesel aan de pomp. Foto circa 1992? ; in bezit mw. Jannie de Vogel-Niehot.

op Leids Ontzet in 1948. De vier zussen sliepen in een groot tweepersoonsbed en een opklapbed op de bovenverdieping aan de achterzijde. (Op de aparte bovenwoning aan de voorkant woonde ook een gezin, met eveneens vier kinderen.) Er was ook nog een diepe hangkast en broertje had er een klein kamertje apart.

Op de begane grond was de nog kleine hoekwinkel met magazijn, woonkamer, ouderslaapkamer en keuken. Achter de keuken was een binnenplaats met afdak voor fietsen en een kolenhok; later kwam er een schuur en ook een ruimte met de titel melkhuis. Daar bewaarde de melkboer zijn bussen en kratten. Schoonmaken met heet sodawater van bakker Raaphorst was een secuur en belangrijk werkje ter voorkoming van melkbederf. Er stond ook een grote koelkast, waarin de firma Weijermans (Nieuwe Rijn 82) twee keer per week grote staven ijs in bakken deed voor het bewaren van roomboter, vleeswaren, room, yoghurt en pap.

Geholpen door een winkeljuffrouw stond moeder Bep vrijwel permanent in de winkel. Tot de Tweede Wereldoorlog was de zuivelwinkel zesenhalf dag per week open, ook op zondagmorgen, maar dan alleen voor de melkverkoop. Klanten moesten dan een pakje boter onder hun jas verstoppen. De Duitsers schaften ook deze zondag-verkoop af, volgens vader Van Egmond hun enige verstandige maatregel. Na de oorlog stak de illegale zondagochtendverkoop toch weer de kop op; soms deden de Van Egmonds de gordijnen dicht alsof ze niet thuis waren. In de wederopbouwtijd werd het assortiment steeds uitgebreider richting kruidenierswaren. De woonwagenbewoners ten zuiden van de Lage Morsweg waren heel goede klanten. De melkzaak sloot zich aan bij de SPAR. (Samen Profiteren Allen Rationeel.)

Dochter Jeanne moest al vroeg meehelpen in de zaak: wegbrengen van bestellingen, bijvoorbeeld anderhalve ons thee naar twee dames op de Vondellaan; opruimen van de winkel na sluitingstijd, zoals het gegolfd papier dat uit de koekblikken kwam; lege fessen onder het afdakje zetten; bijvullen van het magazijntje; en schoonmaken van de vleessnijmachine. Jeanne had al achter de toonbank gestaan bij de geboorte van haar tweede zus Ineke in december 1940 (soms maar één klant per twintig minuten) en bij de komst van haar enig broertje in juni 1945 (toen viel er weinig te verkopen). Na diplomering van de MULO in 1947 moest Jeanne in de winkel komen helpen, tot 1954, toen ze bij de Rijkstelefooncentrale in Den Haag mocht gaan werken. Zus Betty wilde haar graag opvolgen, want zij zou bakkersvrouw worden bij Hoozeveld op de Morsweg en kon zo tot haar trouwen in 1958, toen zus Ineke het overnam, mooi ervaring opdoen. Na vijfentwintig jaar verliet het echtpaar Van Egmond-Koolloos in 1959 de Tesselschadestraat. Met het uitgedunde gezin vertrok men naar de Roomburgerlaan; in die buurt werd nog kort een melkwijk verzorgd. Siem van Egmond had de bakfiets intussen eindelijk aan de

Kleinzoen Marco in de melkwinkel met opa achter de toonbank. Marco is nu, in 2013, twintig jaar. Foto circa 1997; in bezit mw. Jannie de Vogel-Niehot.

kant gezet en ging met een gemotoriseerde melkkar de boer op: de zogeheten ijzeren hond. Na een jaar of wat kreeg hij echter een kantoorbaan bij de melksanering in Den Haag, waar hij aangetrokken werd vanwege zijn praktijkkennis van de sanering in Leiden.

Melksanering

Simon van Egmond speelde een heldenrol in de zogeheten melksanering in Leiden. Dat was een door de melkboeren per gemeente zelf georganiseerde hervorming van het systeem van melkbezorging. Daarmee werd een eind gemaakt aan een bedrijfseconomisch uiterst onhandige concurrentie in elke straat en buurt. Er kwam een eind aan de versnippering van de bezorging met elkaar in de wielen rijdende melkslijters, waarbij de ambulante verkoop van melk door een veelheid van al dan niet zelfstandige melkboeren werd verzorgd. Over deze melksanering genoemde reorganisatie is landelijk en ook in Leiden fel strijd gevoerd. Daarover meer in een daaraan gewijd artikel in het maartnummer 2014 van *Stielz*.

De Vogel de tweede melkhandel

Van Egmond verkocht zijn zaak aan Wim de Geus, melkhandelaar in de Doezastraat en secretaris van de melksaneringscommissie. De nieuwe uitbaters op nummer 8 werden Maarten Cornelis de Vogel (1934-2001) en Jansje Emma Niehot (geboren in 1935). Maartens vader was een industrieel schoorsteenbouwer, onder meer voor de *Meelfabriek De Sleutels* aan de Zijlsingel. Het gezin De Vogel woonde Rijndijkstraat 8. Maarten ging al op 15-jarige leeftijd in 1949 werken bij melkhandel De Geus. Als niet-zelfstandige melkbezorger werkte je deels op provisiebasis, wat goed was voor de omzet van de baas. Maarten liep een wijk in de buurt van de Hoge Rijndijk en de Verdamstraat in de Professorenwijk. Toen hij daar stopte om naar de Tesselschadestraat te gaan, zetten zijn klanten hem midden op straat op een feestelijk versierde stoel en zongen ze hem toe. Zo innig was de band tussen klant en melkman.

Echtpaar de Vogel (rechts) tijdens afscheidsreceptie in de winkel. 1999. Foto Schipper, Leiden.

Jannie Niehot werd in Den Helder geboren als dochter van Marinier 1ste Klasse Adrianus Niehot, die wel in Leiden geboren was en daar in mei 1934 trouwde met Cornelia Sophia van Immerseel, wier wieg in Leimuider stond. Via Den Haag kwam het gezin weer in Leiden, waar ze eerst woonden in de Sophiastraat in het Noorderkwartier, vervolgens in de Burgsteeg, toen Nipponstraat 8 (na de Tweede Wereldoorlog Floresstraat genoemd). Voor haar huwelijk had Jannie diverse baantjes, onder meer bij de knopenfabriek PLACO (naar de eigenaar Van der Plaats) in Voorschoten en, om het vak van verkoopster te leren, een betrekking bij de Co-op in de Willem Klooslaan (Haagwegkwartier). Op 20 oktober 1959 trouwde Maarten en Jannie in de (enkele jaren geleden afgebroken) Nederlands-Hervormde Maranathakerk aan de Lage Morsweg. De volgende ochtend vroeg stonden ze alweer in de winkel op de Tesselschadestraat.

De Vogel werd nu filiaalhouder van de Geus, die in die tijd meer filialen had, bijvoorbeeld in de nieuwgebouwde Beatrixstraat in Noorderkwartier. Mw De Vogel-Niehot herinnert zich anno 1913 dat er in het begin geen huur werd betaald aan De Geus, alleen een bepaald percentage van de omzet. Meteen al in 1959 werd de winkel op kosten van De Geus verbouwd en moest het jonge echtpaar kleiner gaan wonen; de zg. binnenkamer werd erbij getrokken. In 1963 kocht Maarten de zaak over van De Geus. En in 1965 werd de gehele benedenverdieping verbouwd en voor bedrijfsdoeleinden in gebruik genomen. De familie De Vogel, die achtereenvolgens drie dochters Maja, Sylvia en Angelique kreeg, ging geheel boven wonen, op 8A, toen voor de vorige bewoners andere woonruimte beschikbaar kwam. Die dochters moesten ook van jongs af aan meehelpen, als het even kon. De oudste, Maja, heeft nog een paar jaar in de winkel gestaan.

Het is al die jaren hard werken geweest, van 's morgens zes tot vaak laat in de avond. Na de melksanering was de wijkindeling duidelijk en Maarten bediende de gehele buurt tussen Lage Morsweg, Vondellaan en Jacob Catslaan,

plus de nieuwbouwflats van de Muiderkring (Jan Luykenlaan) en Cruquiuslaan. Dat betekende bijna een volle dag sjouwen en erop uittrekken, eerst met de voortgetrokken gemotoriseerde ijzeren hond, toen met de elektrokar, ten slotte met het bestelbusje. Gelukkig had hij zo zijn koffieklantjes, waar hij met koffie werd onthaald, in de winter zelfs met erwtensoep (mw Kreuger, mw Galjaard, Oma Marijd). Het gebeurde in koude, besneeuwde winters wel dat melkman De Vogel er met de slee op uittrok. Ook waren er de hulpjes of knechtjes, schooljongens van een jaar of twaalf, dertien, die na schooltijd maar wat graag de melkboer wilden helpen. Ze mochten dan bijvoorbeeld aanbellen.

Na veertig jaar en op 65-jarige leeftijd hielden de heer en mevrouw De Vogel ermee op en werd de winkel gesloten, met een vrolijke afscheidsreceptie waarop vele klanten,

BOEK & TIJDSCHRIFT

INDUSTRIEEL ERFGOED.

Van buitenbeentje binnen de monumentenzorg naar boegbeeld van de erfgoedzorg.

Auteur: Karel Loeff.

ISBN 978 90 5997 158 5,

88 p., Primavera Pers, Leiden.

€ 12.50

Industrieel erfgoed is voor velen een bekend begrip.

Creatieve bedrijven, horecaconcepten en talrijke particulieren vestigden zich de laatste decennia in de gerestaurerde erfenis van ons industrieel verleden. De weg naar erkenning was echter niet zo gemakkelijk. Men vond de complexen lelijk en ontoegankelijk en velen hadden slechte herinneringen aan het werk in de fabriek. Herbestemming was evenmin eenvoudig en niet alleen vanwege de vaak aanzienlijke omvang van de bedrijfsterreinen. Ondanks alle opgedane kennis en ervaring zijn er nog steeds veel vragen rond het behoud van de relictten van ons industrieel verleden. Is herbestemming nog steeds een toverwoord of mogen objecten ook langzaam vervallen. En hoe houden we de herinneringen aan de productieprocessen levend? Deze en andere vragen komen in dit boek aan bod.

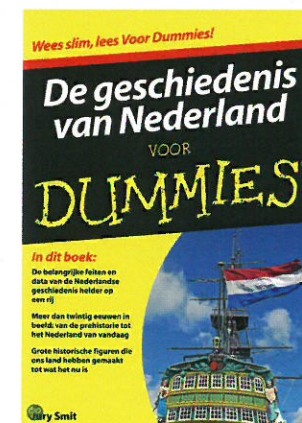
Karel Loeff (1969) studeerde architectuurgeschiedenis aan de Universiteit Utrecht. Hij is thans directeur van de erfgoedvereniging Bond Heemschut en actief als zelfstandig adviseur en onderzoeker vanuit zijn eigen onderne-

leveranciers maar ook twee dochters van de eerste melkboer verschenen. Helaas heeft het echtpaar niet al te lang gezamenlijk van de AOW mogen genieten, want Maarten overleed al twee jaar later, in 2001. In 2006 werd de bedrijfsruimte beneden weer tot appartement verbouwd. De jongste dochter Angelique woont nu boven op 8A. Zoals mw De Vogel-Niehot het formuleert: "De cirkel is rond."

Gerard J. Telkamp

Mijn grote dank gaat uit naar mw Jannie de Vogel-Niehot en mw Jeanne Sitskoorn-van Egmond voor diverse informatieve gesprekken in oktober 2013; aan mw Sitskoorn-van Egmond in het bijzonder ook voor het royaal mogen putten uit haar privé bundel Levensverhalen. Uiteraard is geen van beide dames verantwoordelijk voor de weergave van dit verhaal. GJT

ming *Monumentenadvies.nl*. Loeff adviseerde gemeenten, particulieren en bedrijven over monumentaal erfgoed, waaronder veel monumenten van bedrijf en techniek. Hij is auteur van verscheidene publicaties over monumenten. www.primaveraapers.nl

GESCHIEDENIS VAN NEDERLAND VOOR DUMMIES.

Auteur: Jury Smit.

ISBN 978 90 4302 896 7,

Pearson Benelux b.v.

€ 28,95

Hoewel Nederland een klein land is, heeft onze handelsgeest wereldwijd

veel aanzien en vormt de bevolking een kleurrijk palet van nationaliteiten. Deze en vele andere kenmerken zijn het gevolg van de eeuwenlange ontwikkeling die ons land heeft gevormd tot wat het nu is. De geschiedenis van Nederland voor dummies vertelt over meer dan twintig eeuwen Nederlandse geschiedenis en geeft een helder overzicht van de belangrijkste momenten. Je leest onder meer over Willem van Oranje, de Gouden Eeuw, de industrialisatie, de Tweede Wereldoorlog, de wederopbouw en immigratie in de jaren daarna, en de hevige strijd tegen het water.

De Leidenaar Jury Smit is historicus en actief als schrijver en onderzoeker. Momenteel werkt hij aan een studie over netwerken van katholieke handelsfamilies in het Amsterdam van het begin van de negentiende eeuw, families die aan de wieg staan van veel nu belangrijke bedrijven. www.jurysmit.nl

AANWIJZING MONUMENTEN WEDEROPBOUWPERIODE

Eind september is het startsein gegeven om een kleine negentig objecten uit de periode 1959-1965 aan te wijzen als rijksmonument. Eerder al had minister Bussemaker de definitieve lijst vastgesteld.

De procedure voor een object houdt in dat de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed advies vraagt aan de betreffende gemeente over het voorstel tot bescherming. Bij ligging buiten de bebouwde kom vraagt de Rijksdienst ook advies aan de provincie. Aan de gemeente vraagt de Rijksdienst verder de eigenaar en andere belanghebbenden te horen. Hiervoor staat een termijn van ongeveer vijf maanden.

In een volgende fase vraagt de Rijksdienst advies aan de Raad voor Cultuur. Dit advies gaat specifiek over het betreffende object. Het is een aanvulling op het integrale advies, dat de Raad eerder over het gehele programma heeft gegeven.

Alles bij elkaar duurt de procedure zo'n tien maanden. In bijzondere gevallen kan dat meer tijd kosten. Eigenaren, gemeenten en andere belanghebbenden ontvangen bericht van de Rijksdienst over het uiteindelijke aanwijzingsbesluit.

EXPOSITIE OVER AaBe IN TEXTIELMUSEUM

Het TextielMuseum in Tilburg brengt vanaf 19 december 2013 een tentoonstelling over de Tilburgse wollenstoffenfabriek AaBe. De tentoonstelling draagt de toepasselijke titel 'AaBe. Een sterk merk'. Want wie kent ze nu niet? De prachtige wollen dekens met het logo van een rendier voor een beladen arreslee in een besneeuwd landschap. Er is een historisch overzicht van het bedrijf in zes thema's en verder worden er tal van publieksactiviteiten georganiseerd.

Zo'n vijftig jaar geleden was de Tilburgse wollenstoffen- en dekenfabriek AaBe in heel Nederland een begrip. Bijna iedereen had thuis wel zo'n behaaglijke wollen deken. Niet alleen waren de producten bekend, ook het sociaal beleid van de firma was lange tijd een voorbeeld.

De fabriek werd in 1929 door Adolf van den Bergh opgericht. Je ziet de restanten van de fabriek nog aan de Fatimastraat. AaBe beleefde economisch geweldige jaren. Zelfs in de jaren dertig, die toen golden als crisisjaren. Na de Tweede Wereldoorlog ontwikkelde het bedrijf zich tot 'Nederlands grootste dekenfabriek,' met bijna 1500 werknemers. Naast dekens behoorden kleding- en uniformstoffen tot het assortiment.

Eind jaren zestig kwamen de problemen: reorganisaties, saneringen en ontslagen volgden. In 1978 richtte het sterk verkleinde bedrijf een succesvolle afdeling op, die zich bezighield met de productie van brandvertragende stoffen voor vliegtuigen. In 1996 volgde na een faillissement een doorstart, die een nieuwe naam opleverde: AaBe Textiles. Acht jaar later: de definitieve sluiting. De naam leeft echter voort in de handelsfirma AaBe Textiles Trading, die zich richt op de ontwikkeling van hoogwaardige wollen dekens.

Het TextielMuseum verzamelde een groot aantal objecten uit de geschiedenis van de fabriek. Maar er zijn ongetwijfeld nog veel meer mooie dingen gemaakt of overgebleven uit de historie van het bedrijf. Het museum doet dan ook een oproep aan het publiek om voorwerpen mee te brengen en die te voorzien van verhalen. In het registratielab fotografeert een museummedewerker de objecten. De verhalen worden toegevoegd aan het digitale 'Geheugen van Tilburg'. De mooiste voorwerpen krijgen een plaats in de vitrine in de tentoonstellingsruimte.

Familie, oud-werknemers en betrokkenen bij AaBe zijn bovendien welkom op de AaBe-familiedag op 16 februari 2014. Geïnteresseerde bezoekers kunnen op de laatste zondag van iedere maand praten met oud-medewerkers van het bedrijf. Zij vertellen hun verhaal over een bijzondere tijd bij een vooruitstrevende werkgever.

Winkelpark

Wat er over is van de voormalige fabriek, die sinds 1999 leeg staat, wordt herontwikkeld tot een groot retailpark. Hier zal men terecht kunnen in allerlei soorten winkels, van meubelzaak tot supermarkt, op een winkeloppervlak van meer dan 27.000 m². Het buurtwinkelcentrum is eind komend jaar gereed. De overige delen worden eind 2015 en medio 2016 opgeleverd.

In het ontwerp van Rijnbout, bureau voor architectuur, stedenbouw, landschap en strategie, wordt zoveel mogelijk van de oude fabriek behouden. Het huidige complex wordt teruggebracht naar de oorspronkelijke bouwdelen uit 1930, 1941 en 1947-1954. Oude elementen, zoals de art deco-versieringen, het shed-dak en de draagconstructie worden in ere hersteld. (FIEN)

UIT LEIDEN EN REGIO

TENTOONSTELLING OVER HARTEVELT JENEVER

Het befaamde Leidse bedrijf Hartevelt staat centraal in een tentoonstelling van Erfgoed Leiden en Omstreken, die tot 15 januari 2014 gratis te bezichtigen is in het Archiefgebouw aan de Boisotkade. De geschiedenis van 'Distilleerderij De Fransche Kroon v/h A. en J. Hartevelt en Zn.' gaat terug tot 1734. In 1968 ging het bedrijf op in het Bols-concern en stopte de productie van jenever en likeuren aan de Langegracht in Leiden.

De panden behoren nu tot de oudste fabrieksgebouwen in de stad en zijn beschermd als monument. De mini-expositie 'De firma Hartevelt in papier en object' geeft een beeld van de geschiedenis van Hartevelt en de door deze firma gemaakte producten. Er zijn archiefstukken uit de collectie van Erfgoed Leiden en Omstreken te zien en objecten uit de privé-verzameling van medewerker Ronald Hartevelt.

Erfgoed Leiden en Omstreken is het kennis- en adviescentrum over erfgoed in Leiden en omgeving. De mini-expositie is tot 15 januari a.s. gratis toegankelijk in het Archiefgebouw (Boisotkade 2A, Leiden). Openingstijden: maandag 13.00-20.00 uur, di/do/vr 9.30-17.00 uur, wo gesloten.

PLAN VOOR WOONFABRIEK

De oude conservenfabriek van Tieleman & Dros gaat de toekomst tegemoet als woonfabriek. De bouwgroep 'Woonfabriek Leiden' heeft in oktober jl. van het gemeentebestuur groen licht gekregen om een plan uit te werken. Deze groep particulieren krijgt een jaar de tijd om een woningbouwplan uit te werken voor een deel van het fabriekscomplex in de Leidse binnenstad.

ERFGOEDPRIJS VOOR KAMPEN

De Erfgoedprijs 2013 van de BNG Bank is gewonnen door de gemeente Kampen. Er waren vijf genomineerden voor deze prijs, die bestaat uit een oorkonde en een cheque van 25.000 euro. Naast winnaar Kampen waren Leiden, Den Bosch, de Noordoostpolder en Winterswijk genomineerd. De prijs is bedoeld om gemeenten te stimuleren om een effectief erfgoedbeleid te voeren. Vorig jaar won de gemeente Schiedam.

GEVELSTENEN EN STADSKLOKKEN

Het gaat goed met de plaatsing van de gevelsteen die we indertijd opgehaald hebben uit een kelder in Groningen. De Harteveltsteen uit 1760 is opgeknapt en zal in het voorjaar 2014 geplaatst worden in de boog boven de poort aan de Langegracht. Het is een lange weg en er komt heel wat voor kijken: het advies van een architect, de Welstandscommissie, inspraak van Stiel, de omgevingsvergunning met de bezwaartermijnen. Gelukkig is de desbetreffende ambtenaar een doorzetter.

Ook onze uit de opslag van het Nuon geredde stadsklokken hebben bijna allemaal een bestemming. STIEL had toen in de opslag twee stadsklokken in kubusvorm en een driekantige. De eerste is door de Gemeente geplaatst aan het Havenplein, gerestaureerd en van GPS voorzien, de driekantige staat aan het einde van de Mare bij de brug Heen en Weer.

Er worden nu initiatieven ontwikkeld om het kruispunt Hogewoerd/Korevaarstraat opnieuw in te richten en wel-

licht is het mogelijk de platte klok daar te vervangen door de kubusvorm die nog onze opslag ligt. Wel moet deze gerestaureerd worden en van GPS voorzien, een schone taak voor het Ingenieursbureau van de Gemeente en voor Stiel. Hopelijk is het financieel rond te krijgen of weet iemand nog een subsidiepot? (JG)

KORTWEG

Een selectie van kort nieuws uit de wereld van het industrieel erfgoed

CEREOL-FABRIEK

Utrecht – Begin november is een mijlpaal bereikt in de restauratie en herbestemming van de vroegere olie- en lijnkoeckenfabriek Cereol in Utrecht. Het dak werd geplaatst en als het weer niet tegenzit zal de fabriek voor het invallen van de winter waterdicht zijn.

De monumentale gevel van de fabriek werd vijf jaar geleden tijdens een brand zwaar beschadigd. De gevel wordt nu gerestaureerd door het bouw- en restauratiebedrijf Van de Burgt & Strooi uit Amersfoort. In de zomer van komend jaar komt het gebouw gereed.

Het is de bedoeling dat de voormalige fabriek een centrum voor de bewoners van Utrecht-West wordt. In het vernieuwde gebouw komen kantoren, een restaurant, een sportzaal en een bibliotheek. Sinds 2001 is de oude Cereolfabriek een rijksmonument. Weer een jaar later kocht de gemeente het pand om zo een eind te maken aan stank- en geluidsoverlast en explosiegevaar. (BOEi)

SEINHUIS

Roosendaal – De afgelopen zomer is de cascorestauratie van het (begaamde) Seinhuis in Roosendaal voltooid. Bij die gelegenheid werd het rijksmonument, dat eerder dit jaar in zijn geheel naar de huidige locatie werd verplaatst, door Pro Rail officieel overgedragen aan BOEi, de ontwikkelingsmaatschappij voor industrieel erfgoed. Sinds kort is ook het binnenwerk van het seinhuis helemaal klaar.

Railpark Roosendaal, ook huurder van de naastgelegen LocLoods, gaat het seinhuis gebruiken als kantoor- en ontvangstruimte. Het is de bedoeling dat bezoekers straks in historische treinstellen kunnen arriveren bij het Seinhuis. Ook wordt nog een historische seinpaal geplaatst. (BOEi)

BRUG BIJ ZALTBOMMEL

Amersfoort – De oude verkeersbrug bij Zaltbommel over de Waal is vijf jaar geleden gesloopt. Twee hoekpunten bleven gespaard. Eén brugelement bleef dicht bij zijn oorspronkelijke ligging, Neerijnen. Het andere brugelement ging terug naar de plaats waar de brug ooit werd gebouwd, de wijk Zuilen in Utrecht. Museum van Zuilen heeft zich beijverd om dit brugelement als herinnering te behouden. Aan de Amsterdamsestraatweg (vijftig meter van het museum) heeft het nu een definitieve plek gekregen. Deze maand is het brugelement officieel onthuld. Bij die gelegenheid is er in het museum een expositie van hedendaagse kunst. (FIEN).

BOEI – ERFGOED IN ONTWIKKELING

BOEi is een non-profit organisatie die zich bezighoudt met herbestemmen van industrieel erfgoed. Zij doet dit vanuit verschillende invalshoeken: als ontwikkelaar, belegger of adviseur. Of een combinatie hiervan.

De mogelijkheid tot herbestemmen kan op alle soorten gebouwen van toepassing zijn. Van ijzergieterij tot steenfabriek en van kazernegebouw tot scheepswerf. Het maakt hierbij niet uit of deze gebouwen nu beschermd zijn door de overheid of dat het publiek en/of de eigenaar het monument de moeite van behouden waard vindt. www.boei.nl

ERFGOEDOVERLEG

Bij het laatste overleg in de Erfgoedkoepel ben ik toch de weg kwijtgeraakt. Aan de ene kant wordt er gesproken over de waarde van het culturele erfgoed in Leiden en het behouden/restaureren van huizen en gebouwen, zelfs over het streven naar een waardering als Unesco-werelderfgoed; de VVD heeft dit laatste zelfs in het verkiezingsprogramma 2014 gezet. Cultureel erfgoed is een belangrijke aanjager voor de lokale economie. Historische binnensteden geven bijvoorbeeld een extra dimensie aan het winkelbedrijf. De gemeenteraad heeft het belang van de Breestraat uitgesproken en nog eens de aandacht gevestigd op de waarde van prachtige gevelwanden zoals u ook in het recente blad van de Historische Vereniging Oud-Leiden kunt lezen.

Toch heeft de VVD-wethouder besloten een 6 meter brede straat aan te leggen dwars door een woonblok van de Aalmarkt naar de Breestraat en daarvoor Breestraat 68 geheel en Breestraat 70 gedeeltelijk te slopen. Rijksmonumenten notabene. Als we daarbij voegen het dempen van een deel van de Rijn bij de Hoogstraat en het aanleggen van een nieuwe brug, een uiterst modern ontwerp, veel te breed voor voetgangers, kun je een aanwijzing als Unesco Werelderfgoed wel vergeten. (JG)

Wij brengen het nieuws bij u thuis!

Met het Leidsch Dagblad blijft u op de hoogte van de gebeurtenissen in uw omgeving én leest u al het landelijke en wereldnieuws. Daarnaast besteden we veel aandacht aan cultuur, sport, wonen en ontspanning. Nieuws dat u direct raakt.

Dat brengen wij graag bij u thuis.

Word abonnee,
bel 088 – 8241111
of surf naar
www.leidschdagblad.nl

www.leidschdagblad.nl

Leidsch Dagblad

suzanne 20 fischer
boudhistorisch onderzoek e eeuwse monumenten

gsm 06.54 78 77 56 mail@suzannefischer.nl
hofbrouckerlaan 10 2341 LN oegstgeest tel. 071.7850073
www.suzannefischer.nl

